

*Egidijus Gailiūnas**

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Arabų sukilimai ir Vakarų saugumo interesai: žvilgsnis iš Lietuvos

2011 m. sausį arabų šalyse kilusi sukilimų (neginkluotų ir ginkluotų) banga yra fenomenalus reiškinys. Ne veltui jam tarptautinėje informacinėje erdvėje skiriama ypač daug dėmesio. Iš tiesų panašaus masto politinių ir socialinių sukrėtimų arabų pasaulyje pastaraisiais dešimtmečiais nėra buvę. Neatsitiktinai daugelis Vakarų valstybių, kurių saugumo interesai buvo glaudžiai susiję su sukilimų apimtomis arabų šalimis, jiems prasidėjus jautėsi sutrikusios. Sumišę buvo įvairūs arabų šalimis besidomintys Vakarų saugumo ekspertai. Dar prieš kelis mėnesius iki sukilimų pradžios beveik niekas iš jų neprognozavo, kad artimiausiu metu arabų šalių laukia ypač dideli politiniai ir socialiniai sukrėtimai, didžiuliai saugumo situacijos tam tikrose arabų šalyse ir atitinkamuose regionuose pokyčiai. Netikėtai arabų sukilimų užklupti Vakarų saugumo ekspertai suskubo aiškintis, kokios tų sukilimų priežastys? Kokie veikėjai ir kokios jėgos už jų stovi? Iškeltas svarbus klausimas – koks gali būti šių arabų sukilimų poveikis Vakarų interesams? Ar sukilimų apimtose šalyse keičiasi tik valdantys asmenys? Ar vyksta gilesni sisteminiai (revoliuciniai) pokyčiai, turėsiantys ilgalaikį strateginį poveikį Vakarams? Kol kas vienareikšmių atsakymų į šiuos klausimus nėra, nors tam tikras įžvalgas jau galima daryti. Straipsnyje yra analizuojami arabų sukilimai, jų priežastys, galimas poveikis Vakarų ir Lietuvos saugumo interesams. Keliamas klausimas – kaip arabų sukilimai veikia ir gali paveikti Lietuvos nacionalinio saugumo interesus? Kiek įvykiai Tunise, Egipte, Libijoje, Sirijoje, Bahreine ir kitose arabų šalyse svarbūs Lietuvai? Ar iš tiesų galime ignoruoti tai, kas vyksta toli nuo Lietuvos sienų esančiuose regionuose?

Įvadas

Arabų valstybes arba Vidurio Rytų regioną¹ sunku būtų vadinti tradiciniais Lietuvos akademinės bendruomenės atstovų domėjimosi objektais. Įvykius arabų valstybėse analizuojantis ar tokios analizės siekiantis Lietuvos mokslinės bendruomenės atstovas rizikuoja likti nesuprastas. Kolegoms jis gali sudaryti šalies politinėse ir geopolitinėse realijose nesusigaudančio žmogaus įspūdį.

Kita vertus, globalizacijos amžiuje Lietuvos akademinė bendruomenė negali

* *Egidijus Gailiūnas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas.

Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. (8 5) 25 14130, el. paštas – gegidijus@gmail.com

¹ Šiame straipsnyje Šiaurės Afrika ir Persijos įlanka yra laikomi Vidurio Rytų regiono subregionais. Šiam, plačiau nei paprastai suprantamam, Vidurio Rytų regionui yra priskiriamos valstybės teritorijoje nuo Mauritanijos iki Pakistano.

apsiriboti ir iš tiesų neapsiriboja tik su valstybės vidaus politika bei kaimyninėmis šalimis susijusiais tyrimais. Suprantama, kad šiais laikais net geografiniu požiūriu tolimuose regionuose vykstantys politiniai įvykiai ir procesai gali labai greitai paveikti saugumo situaciją Lietuvoje, Europos Sąjungoje ar NATO. 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai išpuoliai Niujorke ir Vašingtone, Vakarų inicijuotos karinės intervencijos į Afganistaną ir Iraką skatina Lietuvos mokslinės bendruomenės atstovus daugiau dėmesio skirti naujo tipo grėsmėms (pavyzdžiui, terorizmui) ir Vidurio Rytų regionui. Turint omenyje pastaruosius pokyčius, tokių įvykių, kaip arabų sukilimai, Lietuvos politologai ir tarptautinių santykių ekspertai negali nepastebėti. Pažymėtina, kad arabų sukilimai, kurie dar vadinami „arabų pavasariu“, „arabų revoliucijomis“, „arabų pabudimu“, „intifadomis“, pastaraisiais mėnesiais yra viena populiariausių diskusijų temų įvairių didžiųjų Vakarų valstybių akademinuose sluoksniuose.

Arabų sukilimai nėra eilinis įvykis tarptautinėje politinėje arenoje ir arabų pasaulyje. 2011 m. pradžioje Vidurio Rytuose kilę sukilimai lyginami su 1848 m. Tautų pavasariu, 1989 m. įvykusia Berlyno sienos griūtimi ir prasidėjusiu Rytų Europos išsilaisvinimu nuo komunizmo, XXI a. pradžios „spalvotosiomis revoliucijomis“. Tačiau, Habibo Maliko teigimu, istorinių analogijų arabų sukilimams paieškos yra bergždžias užsiėmimas. Pasak jo, arabų sukilimai – unikalus reiškinys².

Vidurio Rytuose nuvilnijusi sukilimų banga visus užklupo netikėtai. Panašu, kad net patys arabai jos nesitikėjo. Todėl nėra keista, kad kol kas galima rasti palyginti nedaug arabų sukilimams skirtos mokslinės literatūros. Kol kas palyginti mažai yra analizuotas galimas arabų sukilimų poveikis Vakarų saugumo interesams. Iš esmės nėra jokio bent kiek rimtesnio arabų sukilimų poveikio Lietuvos saugumo interesams vertinimo.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti galimą arabų sukilimų poveikį Vakarų ir Lietuvos saugumo interesams. Kaip arabų sukilimai paveiks Vakarų interesus Vidurio Rytuose? Kiek įvykiai Tunise, Egipte, Libijoje, Sirijoje, Bahreine ir kitose arabų šalyse svarbūs Lietuvai? Ar tai, kas vyksta toli nuo valstybinių sienų, Lietuvos visiškai neliečia? Atsakymų į šiuos klausimus paieškos pradedamos nuo trumpos to, kas vadinama arabų sukilimais, apžvalgos.

1. Arabų sukilimų anatomija

Arabų sukilimų poveikio Vakarų interesams analizė sunkiai įsivaizduojama be pagrindinės informacijos apie jų pradžią, eigą, priežastis ir galimą poveikį

² Malik H., „Is It the Arab Spring?“, USA: Johns Hopkins University, 30 03 2011, http://www.sais-jhu.edu/bin/k/i/Is_It_The_Arab_Spring_30-3-11.pdf, 15 04 2011.

Vidurio Rytų regionui pateikimo. Taigi, ši straipsnio dalis yra savotiška arabų sukilimų anatomija. Tiesa, ji nėra ir negali būti išbaigta, nes arabų sukilimai yra tebevykstantys procesai.

Simboline arabų sukilimų pradžia galima laikyti 2010 m. gruodžio 17 dieną. Tą dieną Tuniso Sidi Buzido miestelio gyventojas Mohamedas Bouazizis, protestuodamas prieš jo gatvės prekybos verslo žlugdymą ir žeminantį valdžios pareigūnų elgesį, nusprendė viešai susideginti³. Iš pirmo žvilgsnio toks Bouazizio veiksmas, kurį lėmė ekonominės ir socialinės nuoskaudos, atrodo politiškai mažai reikšmingas. Tai buvo vieno asmens nevilties aktas. Jis įvyko ne Tuniso sostinėje, bet palyginti nedideliame miestelyje. Tunise, ir apskritai, Vidurio Rytuose tai buvo ne pirmas atvejis, kai protesto vardan žmogus viešai susidegina⁴. Nė vienas prieš Bouazizį viešai susideginęs arabų protestuotojas nesusilaukė ypač didelio žiniasklaidos susidomėjimo. Tačiau Bouazizio nevilties aktas netikėtai sukėlė politiškai ir strategiškai svarbių bei sunkiai prognozuojamų įvykių, sukrėtusių visą Vidurio Rytų regioną, grandinę. Bouazizis tapo sukilimų prieš Vidurio Rytų regiono valstybėse įsitvirtinusių autokratinį režimą, kurie draudžia masinius protestus ir politinį aktyvumą apskritai, simboliu. Jo pasipriešinimo aktas paskatino didelio masto protestus Tunise, o pastarieji politinius neramumus teritorijoje nuo Mauritanijos iki Omano. Bouazizio dėka po kelių dešimtmečių pertraukos paprasti arabų valstybių gyventojai vėl pasijautė esantys aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai⁵.

2011 m. sausį, po musulmonams svarbių penktadieninių maldų, Alžyre, Bahreine, Gazos ruože, Irake, Jemene, Maroke, Omane, Sirijoje pradėtos rengti vadinamosios „pykčio dienos“ – demonstracijos prieš valdžią. Kovo pradžioje įvairaus pobūdžio politiniai neramumai vyko 16 iš 22 Arabų lygos šalių⁶. Sausio 14 dieną iš Tuniso prezidento posto dėl kilusių masinių protestų pasitraukė 23 metus šią šalį valdęs Zine'as El Abidine'as Ben Ali. Tuniso protestuotojų sėkmės paskatinti egiptiečiai pasiekė, kad vasario 11 d., po beveik 30 metų trukusio valdymo, iš Egipto prezidento posto atsistatydintų Hosnis Mubarakas.

Vidurio Rytų valstybes apėmę neramumai išgąsdino daugelį diktatorių, tačiau ne visiems jiems protestai baigėsi taip skaudžiai kaip Ben Ali ir Mubarakui. Nedideli neramumai, kurie 2011 m. pradžioje užfiksuoti Irake, Jordanijoje, Maroke ir Omane, šių valstybių vadovams ypač didelių problemų nesukėlė. Politiniai

³ Dėl patirtų sužalojimų Bouazizis 2011 m. sausio 4 dieną ligoninėje mirė.

⁴ Žr.: Ryan Y., „How Tunisia's revolution began“, *Al Jazeera English*, 26 01 2011, <http://english.aljazeera.net/indepth/features/2011/01/2011126121815985483.html>, 03 04 2011.

⁵ Corm G., „Is this an Arab spring?“, *Le Monde Diplomatique*, 06 04 2011, <http://mondediplo.com/2011/04/02arabspring>, 24 05 2011.

⁶ Fakhro E., Hokayem E., „Waking the Arabs“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 21.

neramumais Vidurio Rytuose rimtai susirūpinęs Saudo Arabiją valdantis Saudų klanas iš sudėtingos situacijos irgi išsisuko. Saudų klanas kaip gynybos nuo protestuotojų priemonės panaudojo „naftos dolerius“, vahabizmo ideologiją ir viduramžiškų bausmių taikymo, remiantis šariatu (arab. *šaria*) praktiką⁷. Tik prasidėjus sukilimams Saudų klanas skyrė dešimtis milijardų dolerių naujų gyvenamųjų namų statybai, nedarbo lygio mažinimui ir sveikatos apsaugos sistemos gerinimui⁸.

2011 m. pradžioje daugelyje Vidurio Rytų valstybių protestus rengė paprasti civiliai gyventojai. Protestai dažniausiai vyko ir baigėsi taikiai. Tačiau taip buvo ne visur. Kai kuriose Vidurio Rytų valstybėse demonstracijos prieš valdžią baigėsi autokratiniais režimams lojalių saugumo pajėgų ir sukilėlių susirėmimais. Vasario viduryje daugiau nei 40 metų šalį valdantis Muammaras Gaddafis nutarė nesiremti Ben Ali ir Mubarako paliktu pavyzdžiu – taikiai atsakyti valdžios. Gaddafis pasiryžo su jo valdymu nepatenkintais protestuotojais susidoroti jėga. Tokio jo sprendimo rezultatas – šalį į dvi stovyklas padalijęs pilietinis karas. Gaddafio pasirinktu keliu netrukus nusekė Sirijos prezidentas Bashiras Al-Assadas, 40 metų šią šalį valdančio Assadų klanu atstovas. Jis prieš sukilusius Sirijos gyventojus, kurių didžioji dalis be-ginkliai civiliai, irgi pasiuntė tankus. Tokią Gaddafio ir Al-Assado reakciją į politinių permainių siekiančius protestuotojus, galėjo paskatinti sėkmingas Bahreino valdančiojo elito, kurį iš esmės sudaro sunitai, susidorojimas su šalies gyventojų daugumą sudarančiais ir tam tikrais valdžios sprendimais nepatenkintais šiiitais.

2011 m. gegužę arabų sukilimai ėmė strigti. Vidurio Rytų valstybes valdantys karaliai, emyrai ir sultonai pradėjo palyginti sėkmingą kontrpuolimą. Jo tikslas – užkirsti kelią valdžios pasikeitimams, panašioms į įvykusius Tunise ir Egipte. Sukilimai Vidurio Rytuose ėmė slopti ir dėl vis labiau juntamo sukilėlių nuovargio. Pastebimos tendencijos, kad sukilėliai vis dažniau pradeda abejoti taikių protestų efektyvumu. Be to, prievartos naudojimas darosi beveik neatskiriamu naujų politinių protestų palydovu.

Arabų sukilimai neturi aiškių lyderių. Dauguma jų prasidėjo be nurodymus dalijančių organizacinių centrų ir griežto politinio koordinavimo. Daugeliu atveju protestai vyko net be tradiciškai režimams oponuojančių politinių grupių aktyvaus dalyvavimo⁹.

Svarbų vaidmenį arabų sukilimuose (ypač Egipto atveju) suvaidino socialiniai tinklai „Facebook“ ir „Twitter“. Jie turėjo įtakos sukilimų intensyvumui ir

⁷ Malik H., „Is It the Arab Spring?“, USA: Johns Hopkins University, 30 03 2011, , http://www.sais-jhu.edu/bin/k/i/Is_It_The_Arab_Spring_30-3-11.pdf, 15 04 2011.

⁸ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 64.

⁹ Cheterian V., „The Arab Revolt: Roots and Perspectives“, *GCSP Policy Paper n°11*, February 2011, <http://www.gcsp.ch/content/download/4739/45272/download>, 20 04 2011.

plitimo regione greičiui. Tačiau „Facebook“ ir „Twitter“ įtakos arabų sukilimams nederėtų pervertinti. Sukilimų metu ne mažiau svarbų vaidmenį atliko informacija, perduodama mobiliuosiuose telefonais¹⁰ ir palydovinės televizijos, daugiausia – „Al Jazeera“ ir „Al Arabiya“, kanalais. Be to, naujausiomis technologijomis arabų sukilimų metu sėkmingai naudojosi ir autokratiniai režimai. Mobiliuosius telefonus ir „Facebook“ autokratiniai režimai sugebėjo išnaudoti kaip oponentų identifikavimo ir sekimo instrumentus.

Arabų sukilimų analizė sunkiai įsivaizduojama be klausimo, kas iš tiesų yra arabų sukilėliai, pateikimo. Kas drįso sukilti prieš Vidurio Rytų valstybes dešimtmečiais valdančius diktatorius? Pasak pačių diktatorių, sukilėliai yra nusikaltėliai, fundamentalistai, ekstremistai ir teroristai. Remiantis arabų sukilimus analizuojančiais ekspertais, sukilėliai yra jaunimas, bedarbiai, paprasti darbininkai, profsąjungų nariai, Vakarų liberalioms vertybėms prijauciantys asmenys, vidurinėsios klasės atstovai, menininkai, intelektualai, feministės, žemdirbiai ir su „Al-Qaeda“ susiję teroristai. Iš tiesų sukilėliai yra marga publika. Pavyzdžiui, Libijos sukilėlių suformuotai Pereinamajai nacionalinei tarybai priklauso religiniai konservatoriai, liberalai ir socialdemokratinės vertybes ginantys asmenys¹¹. Kiekvienoje sukilusioje Vidurio Rytų valstybėje protestuotojų branduolį sudaranti grupė yra savita. Egipte tokia grupė yra naujausias technologijas įvaldęs jaunimas, Bahreine – sunitų valdymu nepatenkinti vietos šiiitai, Sirijoje – alavitų valdymu nepatenkinti vietos sunitai. Mika Aaltola ir Timo Behras visus sukilėlius apibendrintai apibūdina kaip žmones, išaugusius vargingomis sąlygomis, paveiktus radikalių religinių idėjų ir totalitarizmo¹².

Vienu sakiniu galima sakyti, kad arabų sukilimus lėmė nesuskaitoma daugybė ilgalaikių ir trumpalaikių socialinių, ekonominių, politinių ir religinių veiksnių. Įvairūs arabų sukilimus analizuojantys ekspertai nurodo įvairias sukilimų priežastis. Tarp gausybės sukilimus lėmusių ar paskatinusių priežasčių minimos: didėjanti ekonominė nelygybė, kartų kaita, globali finansinė ir ekonominė krizė, korupcija, efektyvaus valdymo nebuvimas, režimų nesugebėjimas patenkinti didėjančių gyventojų lūkesčių, politinės represijos, spartus gyventojų skaičiaus augimas, didelis nedarbas, žemi atlyginimai, spartus maisto produktų ir būtiniausių vartojimo prekių kainų kilimas, klimato kaita.

Įdomu pažymėti, kad Vidurio Rytų regiono valstybėms būdingos problemos, kurios sudaro palankias sąlygas sukilimams prasiveržti, gerai žinomos palyginti seniai.

¹⁰ Galimybę naudotis internetu turi mažiau nei ketvirtadalis egiptiečių. Tačiau mobiliuosius telefonus turi maždaug 80 proc. egiptiečių. Žr.: Sharekh A., „Reform and Rebirth in the Middle East“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 56–57.

¹¹ Genugten S., „Libya after Gadhafi“, *Survival*, 53(3), June–July 2011, p. 62.

¹² Aaltola M., Behr T., *The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications*, *The Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper* 76, March 2011, www.fiia.fi/assets/publications/bp76.pdf, 02 05 2011.

2002 m. paskelbtame Jungtinių Tautų vystymo programos dokumente teigiama, kad arabų valstybėse pastebimas skurdas, netolygus ekonominis augimas, vandens trūkumas, maisto stygius, neigiamos klimato kaitos pasekmės, lyčių lygybės principo nesilaikymas, neigiamas karinių konfliktų poveikis valstybių pažangai, politinės laisvės varžymai¹³. Dokumente pažymima, kad arabų šalyse reikia aktyviau siekti teisės viršenybės ir valdžių atskyrimo principų taikymo, aktyvesnio politinio dalyvavimo.

Kalbant apie arabų sukilimus apibendrintai, galima nurodyti bendras sukilimus Vidurio Rytuose lėmusias priežastis. Tai, kad bendrų priešasčių būta, liudija greitas protestų išplitimas visame Vidurio Rytų regione. Visoms sukilimų apimtoms arabų valstybėms būdinga, kad: pirma, pagal amžiaus vidurkį jų gyventojai yra labai jauni (žr. 1 lentelę); antra, daugelis jaunų arabų valstybių gyventojų neturi darbo ir nemato jokių geresnio gyvenimo perspektyvų¹⁴. Aaltola ir Behras teigia, kad sukilimus Vidurio Rytuose 2011 m. lėmė trys priežastys, kurias jie vadina „deficitais“ – ekonominis, laisvių ir orumo¹⁵. Orumo deficitas šiuo atveju suprantamas kaip valdančiųjų pagarbos valdomiesiems stygius ir garbės nedaranti arabų valstybių veikla tarptautinėje politinėje arenoje (omenyje turimas kai kurių arabų valstybių pataikavimas Vakarams). Emmanuelio Toddo teigimu, sukilimus lėmę trys veiksniai yra visame regione pastebimas spartus raštingų žmonių (ypač moterų) skaičiaus didėjimas, mažėjantis gimstamumas¹⁶ ir dažnėjantis endogamijos praktikos atsisakymas¹⁷.

Žinoma, kiekvieną sukilimą galima analizuoti ir kaip atskirą atvejį su unikalium sukilimą lėmusių priešasčių deriniu. Tokią analizę galima pagrįsti tuo, kad vadinamasis arabų blokas iš tiesų nėra toks homogeniškas, kaip kartais atrodo. Arabų valstybės tarpusavyje skiriasi pagal įvairius kriterijus (žr. 1 lentelę). Vienos yra labai turtingos (Bahreinas, Saudo Arabija, Libija), o kitos – skurdžios (Jemenas). Vienose Vidurio Rytų regiono valstybėse piliečiai turi palyginti daug politinių teisių ir laisvių (Irakas, Marokas, Jordanija), o kitose – mažai (Saudo Arabija, Libija,

¹³ Plačiau žr.: United Nations Development Programme, *Arab Human Development Report 2002*, New York: UNDP Regional Bureau for Arab States, 2002, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2002e.pdf>, 14 11 2010.

¹⁴ Siekiant spręsti jaunų žmonių nedarbo problemą, per artimiausią dešimtmetį arabų šalys turėtų sukurti beveik 51 mln. naujų darbo vietų. Cheterian V., „The Arab Revolt: Roots and Perspectives“, *GCSP Policy Paper n°11*, February 2011, <http://www.gcsp.ch/content/download/4739/45272/download>, 20 04 2011.

¹⁵ Aaltola M., Behr T., *The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications*, *The Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper 76*, March 2011, www.fiaa.fi/assets/publications/bp76.pdf, 02 05 2011.

¹⁶ 1975 m. vienai arabų valstybės moteriai vidutiniškai tekdavo 7,5 vaiko, o 2005 m. – 3,5. Leick R.,

“A Look at the Root Causes of the Arab Revolution: Rising Literacy and a Shrinking Birth Rate – Spiegel Interview with French social scientist Emmanuel Todd”, *Spiegel Online International*, 20 05 2011, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,763537,00.html>, 22 05 2011.

¹⁷ Leick R., “A Look at the Root Causes of the Arab Revolution: Rising Literacy and a Shrinking Birth Rate – Spiegel Interview with French social scientist Emmanuel Todd”, *Spiegel Online International*, 20 05 2011, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,763537,00.html>, 22 05 2011.

Sirija). Vienose arabų valstybėse yra daugiau korupcijos (Irakas, Jemenas, Libija), o kitose – mažiau (Bahreinas, Jordanija).

1 lentelė. Kai kurių Vidurio Rytų regiono valstybių charakteristikos

Valstybė	Valstybės vieta pagal demokratijos lygį šalyje*	Bendrosios nacionalinės pajamos vienam gyventojui JAV doleriais / GNI per capita**	Valstybės vieta pagal korupcijos suvokimo indeksą***	Bedarbių procentas****	Vidutinis gyventojų amžius*****
Alžyras	125	8 120	105	10	27,6
Bahreinas	122	24 710	48	15	30,9
Egiptas	138	6 160	98	9	24,3
Irakas	111	3 350	175	15,3	20,9
Jemenas	146	2 350	146	35	18,1
Jordanija	117	5 810	50	12,5	22,1
Libija	158	16 740	146	30	24,5
Marokas	116	4 620	85	9,1	26,9
Saudo Arabija	160	22 540	50	10,8	25,3
Sirija	152	5 150	127	8,3	21,9
Tunisas	144	8 130	59	13	30

Iš visų arabų sukilimams įtaką dariusių veiksnių vertėtų išskirti klimato kaitą. Vidurio Rytų regionas yra ypač jautrus maisto kainoms, kurioms tiesioginę įtaką daro klimato kaita, t.y. globalus klimato atšilimas. Vienam Vidurio Rytų regiono gyventojui importuojamo maisto tenka daugiau nei bet kurio kito pasaulio regiono¹⁸. Maisto produktų (ypač cukraus, pieno ir duonos) kainų augimas buvo viena pagrindinių priežasčių, 2011 m. pradžioje išvedusių į gatves Alžyro ir Tuniso protestuotojus. Todėl Sarah Johnstone ir Jeffrey Mazo pagrįstai gali teigti, kad klimato kaita (globalus atšilimas) nesukėlė arabų pavasario, tačiau paskatino ankstesnę jo pradžią.

¹⁸ Johnstone S., Mazo J., „Global Warming and the Arab Spring“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 13.

* Kuo didesnis skaičius, tuo valstybė mažiau demokratiška. Šaltinis: The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2010*, http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf, 30 08 2011.

** Šaltinis: The World Bank, *GNI per capita*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD>, 30 08 2011.

*** Kuo didesnis skaičius, tuo didesnė korupcija. Šaltinis: Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2010 Results*, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results, 30 08 2011.

**** Šaltinis: Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>, 30 08 2011.

***** Šaltinis: Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>, 30 08 2011.

Arabų sukilimai ir jų baigtis sunkiai prognozuojami. Kiekvienas sukilimas yra procesas, kuris pasižymi tam tikromis ypatybėmis. Arabų sukilimai – šiuo metu tebevykstantys procesai. Be to, svarbu prisiminti, kad sukilimuose, kaip procesuose, dalyvauja mažiausiai dvi pusės. Jų veiksmas, kurie kartais sunkiai suprantami ir paaiškinti, lemia galutinį sukilimų rezultatą. Tikrosios arabų sukilimų pasekmės gali pasimatyti tik po kelių dešimtmečių. Kol kas aišku tik tiek, kad Vidurio Rytuose vyksta strategiškai svarbios permainos. Jos keičia politinę ir geopolitinę situaciją visame regione.

Iš pirmo žvilgsnio arabų sukilimai primena XX a. demokratizacijos bangas Azijoje, Lotynų Amerikoje, Europoje ir Afrikoje. Daugelis arabų protestuotojų jauni, atstovaujantys viduriniai klasei ir sugebantys naudotis naujausiomis technologijomis. Tačiau nederėtų užbėgti įvykiams už akių ir jau šiandien sakyti, kad arabų sukilimai į Vidurio Rytų regioną atneš daugiau demokratijos. Didelė dalis protestuotojų nėra Vakarų vertybių ir Vakarų sukurtos tarptautinės sistemos rėmėjai.

Norint pasakyti daugiau apie Vidurio Rytų demokratizacijos perspektyvas, kiekvieno sukilimo Vidurio Rytuose atveju reiktų kelti klausimą – koks yra sukilėlių tikslas? Deja, dažnai į šį klausimą labai sudėtinga surasti atsakymą. Į gatves Vidurio Rytų valstybėse išėjo daug žmonių, jaučiančių skirtingas politines, ekonomines ir socialines nuoskaudas. Vieniems norisi daugiau demokratijos ir liberalesnės santvarkos, antriems – ekonominių reformų, tretiems – socialinių pokyčių, ketvirtiems – visų minėtų dalykų ar tiesiog permainų. Kol kas sunku tiksliai pasakyti, ko iš tiesų nori sukilę Libijos arba Sirijos gyventojai. Ar jie nori demokratijos? Šiuo metu būtų labai rizikinga pateikti teigiamą atsakymą į šį klausimą.

Daugelyje arabų šalių, kuriose 2011 m. pradžioje vyko masiniai protestai, buvę nedemokratiniai režimai tebeegzistuoja. Net Tuniso ir Egipto sukilėlių pergalės prieš diktatorių negarantuoja, kad šiose valstybėse bus daugiau demokratijos. Valstybės vadovo pakeitimas dar nereiškia gilios viso režimo transformacijos. Diktatorių nuvertimas tėra pirmas žingsnis galimų didesnių politinių pokyčių link. Tunise ir Egipte šiuo metu svarbiausias politinio žaidimo dalyvis – kariuomenė, o politinę galią įgiję kariškiai retai būna dideli liberalai ir demokratinės santvarkos šalininkai. Pažymėtina, kad po Mubarako nuvertimo Egipto kariuomenė vykdė savavališkus areštus ir kankino suimtuosius¹⁹. 2011 m. kovo pabaigoje kariuomenė Egipte uždraudė rengti bet kokias demonstracijas.

Po sukilimų demokratijos lygis Vidurio Rytuose gali net sumažėti. Persijos įlankos šalių bendradarbiavimo tarybos valstybės narės (Bahreinas, JAE, Kataras, Kuveitas, Omanas, Saudo Arabija) jau dabar siekia griežtesnės savo visuomenių kontrolės. Šių valstybių didžiuosiuose miestuose montuojamos naujos vaizdo

¹⁹ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 64.

stebėjimo kameros, žmonės raginami pranešti policijai apie kiekvieną valdžią kritikuojantį asmenį²⁰. Daugelis Vidurio Rytų valstybių rodo didelį norą griežčiau kontroliuoti interneto vartotojus ir socialinių tinklų veiklą.

Žvelgiant į ateitį ir vertinant tikėtiną arabų sukilimų baigtį, galima išskirti mažiausiai tris scenarijus. Vienas iš jų – Tianmenio aikštės tragedija – žiaurus susidorojimas su permainų siekiančiais demonstrantais. Susidorojimo su protestuotojais kelią pasirinko Bahreino, Libijos, Sirijos ir iš dalies Jemeno vadovai. Šis scenarijus gali baigtis pilietiniu karu, o pastarasis – diktatoriams palankaus *status quo* atkūrimu arba sukilėlių pergale ir rimtais politinės sistemos pokyčiais. Antrasis scenarijus – paviršinės kosmetinės reformos. Pagal šį scenarijų autokratiniai režimai įgyvendina nedideles politines reformas, tačiau nesiima spręsti esminių problemų. Toks scenarijus atitinka Alžyro, Jordanijos, Maroko, Omano ir Saudo Arabijos valdančiųjų elgesį. Trečiasis scenarijus – Turkijos kelias. Daugelis ekspertų pažymi, kad protestuotojai Vidurio Rytuose palankiai vertina Turkijos politinę sistemą, kurioje yra demokratijos bruožų, bet didelė politinė galia svarbiausiais strateginiais klausimais sutelkta generolų rankose. Ekspertų vertinimu, labiausiai tikėtina, kad Turkijos kelio scenarijų bus bandoma įgyvendinti Tunise ir Egipte.

Taigi, Tunise prasidėję arabų sukilimai turi panašumų, tačiau jiems būdingi ir svarbūs skirtumai. Tolesnė arabų sukilimų eiga sunkiai prognozuojama. Svarbiausios jų pasekmės Vidurio Rytų regionui gali paaiškėti tik po kelių dešimtmečių. Sukilėlių pergalės Tunise ir Egipte negarantuoja, kad šiose šalyse įvyks esminiai politinių sistemų pokyčiai ir bus daugiau demokratijos. Arabų sukilimų metu iškilusios naujos politinės jėgos pačios gali būti nuverstos naujos sukilimų bangos, jei nesugebės sėkmingai spręsti įsisenėjusių politinių, ekonominių ir socialinių problemų.

2. Arabų sukilimų poveikis Vakarų saugumo interesams

Ši skyrių verta pradėti nuo trumpos Vakarų (NATO ir ES valstybių) interesų Vidurio Rytų regione apžvalgos. Remiantis Samueliu P. Huntingtonu, esminis Vakarų interesas, kuris taip pat aktualus kalbant ir apie Vidurio Rytų regioną, yra Vakarų civilizacijos dominavimo pasaulyje išsaugojimas²¹. Siekdami šio tikslo, Vakarai turi kontroliuoti situaciją kituose regionuose taip, kad jie nekeltų grėsmės Vakarų saugumui. Paprastai tariant, nė vienas Vakarų valstybės politinis lyderis

²⁰ Smolczyk A., Windfuhr V., „Arab Spring Stalls“, *Spiegel Online International*, 18 05 2011, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,762861,00.html>, 19 05 2011.

²¹ Huntington S. P., „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*, 72(3), 1993, p. 40.

nenorėtų matyti kažko panašaus į Vienos apsiaustį, kurią XVI a. buvo surengusi Osmanų imperijos kariuomenė.

Žinoma, Huntingtono civilizacijų susidūrimo teoriją reikia vertinti kritiškai. Arabų sukilimų eiga ir pobūdis, remiantis Huntingtono teorija, sunkiai paaiškina. Kita vertus, didžiųjų Vakarų valstybių siekis kontroliuoti politinius įvykius ir procesus Vidurio Rytuose yra „vieša paslaptis“. Remiantis Fredu Halliday, 1942 m. Didžioji Britanija privertė atsistatydinti Egipto premjerą Ali Mahirą, 1949 m. CŽV prisidėjo prie karinių perversmų Sirijoje organizavimo, 1953 m. amerikiečių ir britų slaptosios tarnybos organizavo Irano premjero Mohammado Mosaddegho nuvertimą, 1956 m. britų ir prancūzų karinės pajėgos kartu su Izraeliu dalyvavo karinėje operacijoje prieš Egiptą²². Be to, vertėtų prisiminti istoriją ir faktą, kad nuo Osmanų imperijos žlugimo iki Antrojo pasaulinio karo situaciją Vidurio Rytuose iš esmės visiškai kontroliavo didžiosios Europos valstybės.

Vakarų saugumas su Vidurio Rytaiis glaudžiai susijęs dėl įvairių priežasčių. Viena jų – geografinis Vidurio Rytų regiono artumas Vakarams. Vakarų civilizacijai priklausančios Pietų Europos valstybės turi sienas su Vidurio Rytų regiono valstybėmis. Vakarai Vidurio Rytuose nuo seno turi įvairių ekonominių interesų. Vidurio Rytai yra Vakarams svarbus energetinių išteklių šaltinis. Nuo šio regiono naftos buvo ir yra priklausoma Vakarų ekonominė bei komercinė gerovė²³. Turtingos Vidurio Rytų valstybės po Antrojo pasaulinio karo yra vakariečių geidžiamos kaip jų pagamintos ginkluotės pirkėjos. Vidurio Rytų regionas Vakarams svarbus dėl didelio iš šio regiono į Vakarus (pirmiausia – ES valstybes) atvykstančio emigrantų srauto. Pastarąjį dešimtmetį Vidurio Rytų regionas Vakarams ypač svarbus dėl vadinamojo „karo prieš terorą“. Šis regionas yra įvairių antivakarietišku religinių teroristinių grupių veikimo centras. Vidurio Rytų regionas Vakarus domina kaip vakarietišku politinių ir ekonominių vertybių skleidimo zona²⁴. Vienas svarbiausių JAV, galingiausių Vakarų valstybės, interesų Vidurio Rytuose – Izraelio saugumo ir ekonominės gerovės užtikrinimas²⁵. Verta prisiminti, kad šaltojo karo metais Vidurio Rytai buvo geopolitiniu požiūriu ypač svarbi Vakarų ir Sovietų Sąjungos kovos dėl įtakos arena.

XX a. antroje pusėje ir XXI a. pradžioje Vakarų interesus Vidurio Rytuose dažniausiai gynė arba Vakarams naudingą jėgų balansą palaikė Izraelis, regione ir

²² Halliday F., *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*, US: Cambridge University Press, 2005, p. 70.

²³ Milton-Edwards B., Hinchcliffe P., *Conflicts in the Middle East since 1945*, Third edition, UK: Routledge, 2008, p. 38.

²⁴ Huntington S. P., „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*, 72(3), 1993, p. 40.

²⁵ Milton-Edwards B., Hinchcliffe P., *Conflicts in the Middle East since 1945*, Third edition, UK: Routledge, 2008, p. 38–39.

jo priegose dislokuoti amerikiečių kariai bei autokratiniai musulmoniškų valstybių vadovai. Vakarams lojalią užsienio politiką vykdančios diktatorijos buvo naudingi ir reikalingi. Veikdami per juos Vakarai buvo mažiau pastebimi. Vietos diktatoriais sumaniai manipuluojančius Vakarus buvo sunku kaltinti dėl tiesioginio kišimosi į Vidurio Rytų valstybių reikalus. Todėl natūralu, kad iki arabų sukilimų galingiausių Vakarų valstybių vadovai ilgai nemažtydavo ir, siekdami sau palankaus stabilumo, regione glaudžiai bendradarbiaudavo su autokratinėmis režimais²⁶. Remiantis Shashanku Joshi, įgyvendindami savo interesus Vidurio Rytuose, Vakarai nuolat sprendžia trilemą²⁷. Kas jiems svarbiau? Stabilumas, demokratija ar Vakarams lojali arabų valstybių užsienio politika? Joshi pripažįsta, kad iki arabų sukilimų Vakarai prioritetą dažniausiai teikė stabilumui ir provakarietiškai arabų valstybių užsienio politikai, o ne demokratijai.

XX a. demokratijos sklaida Vidurio Rytuose Vakarų valstybių iš esmės nedomino. Remiantis Rashidu Khalidi, Vakarai nebuvo suinteresuoti demokratijos sklaida Vidurio Rytuose. Priešingai – demokratijos apraiškas Vidurio Rytuose Vakarai dažnai sąmoningai slopino²⁸. Jiems buvo palankiau tvarkyti reikalus su lengvai manipuluojamais ir prognozuojamais autokratiniais vadovais nei daugiau demokratijos siekiančiais lyderiais, kurie turi atsižvelgti į visuomenės nuomonę.

Vakarų politiką Vidurio Rytuose planuojančius strategus dažniausiai mažai jaudino šio regiono valstybių vidaus politika. Vardan stabilumo Vidurio Rytuose buvo galima „nepastebėti“ šio regiono autokratinėms režimams trūkumų – valdančiuosiuose sluoksniuose klestinčios korupcijos, žmogaus ir piliečio teisių varžymo, vietinių saugumo ir žvalgybos tarnybų siautėjimo. Jei Vakarų valstybėse kažkas dėl bendradarbiavimo su diktatoriais imdavo kritikuoti vietos politinius lyderius, tai jie visada rasdavo pasiteisinimą – bendradarbiavimas su Vidurio Rytų valstybių diktatoriais yra būtinas, nes tik jis garantuoja nenutrūkstamą naftos tekėjimą į Vakarus ir užkerta kelią radikalių islamistų įsigalėjimui²⁹.

Vakarų interesai ir dešimtmečius trukęs bendradarbiavimas su Vidurio Rytų autokratiniais politiniais lyderiais paaiškina, kodėl daugelis Vakarų valstybių vadovų tik prasidėjus arabų sukilimams atrodė pasimetę. Daugelis didžiųjų Vakarų valstybių lyderių ilgai dėsė išsakyti savo paramą net tiems arabų sukilėliams, kurie atvirai skelbė savo šalyse siekiantys daugiau Vakarų tipo demokratijos. Vakarų strategams

²⁶ Cheterian V., „The Arab Revolt: Roots and Perspectives“, GCSP Policy Paper n°11, February 2011, <http://www.gcsp.ch/content/download/4739/45272/download>, 20 04 2011.

²⁷ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 60.

²⁸ Rashid Khalidi, „The Arab Spring“, *The Nation*, 292(12), 21 03 2011, p. 8.

²⁹ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 62.

reikėjo laiko pergaltoti ilgametę politiką Vidurio Rytų valstybių atžvilgiu. Kaip bus su Vakarų interesų užtikrinimu, jei lengvai manipuluojamus ir prognozuojamus Vidurio Rytų diktatorius pakeis neaiškūs nauji politiniai žaidėjai?

Taigi, tik prasidėjus sukilimams oficialūs asmenys Vašingtone, Londone, Par-
yžiuje ir Briuselyje tylėjo. Jų tylėjimą galima suprasti. Vidurio Rytų diktatoriai savo
sukauptus turtus laikė Vakarų valstybėse esančiuose bankuose. Prancūzijos politiniai
lyderiai palaikė artimus ryšius su Tuniso autokratinio lyderio aplinkos žmonėmis. 2010
m. lapkritį–2011 m. vasarį Prancūzijos užsienio ir Europos reikalų ministrės pareigas
ėjusi Michele Alliot-Marie skraidė Ben Ali aplinkos žmonėms priklausančiais privačiais
lėktuvais. Tik prasidėjus neramumams Tunise ji Ben Ali siūlė kovojant su protestuoto-
jais pasinaudoti Prancūzijos saugumo pajėgų atstovų pagalba³⁰. Prancūzijos premjeras
Francois Fillonas naudojosi Egipto lyderio Mubarako svingumu³¹. Iki arabų sukilimų
Prancūzija pelningai pardavinėjo ginkluotę Gaddafio valdomai Libijai.

Didžioji Britanija savo ginkluotę pardavinėjo Persijos įlankos autokratiniam
režimams. Britų gaminamą ginkluotę premjeras Davidas Cameronas Persijos įlankos
valstybių autokratiniam vadovams siūlė įsigyti ir 2011 m. vasarį vykusių oficialių
vizitų metu³². JAV su Mubarako režimu dešimtmečius glaudžiai bendradarbiavo
įvairiais politiniais, kariniais ir ekonominiais klausimais. Kiekvienais metais Mubarako
valdomam Egiptui JAV skirdavo karinės pagalbos už maždaug 1,5 mlrd. dolerių.
Likus dviem savaitėms iki priverstinio Mubarako atsistatydinimo JAV vicepreziden-
tas Joe Bidenas Egipto vadovą vadino Amerikos sąjungininku ir atsakingu politiniu
lyderiu. Jis siūlė Mubarako daugiau nebevadinti diktatoriumi³³.

JAV ir Egipto bendradarbiavimas saugumo klausimais tapo ypač intensyvus
po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių Niujorke ir Vašingtone. Egipto
saugumo tarnybos daug padėjo amerikiečiams sulaukiant ir tardant įtariamus
teroristus³⁴. Egiptas buvo svarbi JAV užsienio politikos interesams tarnaujančios
aliansų sistemos Vidurio Rytuose dalis. Ši valstybė užėmė strategiškai svarbią vietą
JAV suburtame Iranui priešišku Vidurio Rytų regiono valstybių bloke. Mubarako
valdomas Egiptas palaikė gerus santykius su JAV protežė (pranc. *protégé*) regione –

³⁰ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 61.

³¹ Cheterian V., „The Arab Revolt: Roots and Perspectives“, *GCSP Policy Paper n°11*, February 2011, <http://www.gcsp.ch/content/download/4739/45272/download>, 20 04 2011.

³² Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 61.

³³ The Christian Science Monitor, „Joe Biden says Egypt’s Mubarak no dictator, he shouldn’t step down...“, USA: The Christian Science Monitor, 27 01 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0127/Joe-Biden-says-Egypt-s-Mubarak-no-dictator-he-shouldn-t-step-down>, 05 06 2011.

³⁴ Cheterian V., „The Arab Revolt: Roots and Perspectives“, *GCSP Policy Paper n°11*, February 2011, <http://www.gcsp.ch/content/download/4739/45272/download>, 20 04 2011.

Izraeliu. Todėl kiti JAV sąjungininkai Vidurio Rytuose akylai stebėjo Vašingtono elgesį su Mubaraku sukilimo Egipte metu. Skubota ir gerai neapgalvota Vašingtono reakcija į arabų sukilimus galėjo lengvai sugriauti visą proamerikietišką aljansų sistemą Vidurio Rytuose, kurią JAV sunkiai kūrė dešimtmečiais³⁵.

JAV, galingiausios Vakarų valstybės, reakcija į arabų sukilimus virto vadinamąja Obamos doktrina. Vertėtų pažymėti, kad šios doktrinos paieškos pradėtos dar gerokai prieš arabų sukilimų pradžią. Doktrinos ištakomis galima laikyti Obamos prezidentinę rinkimų kampaniją, kuri oficialiai pradėta 2007 m. vasarį. Pagrindus šiai doktrinai padėjo 2009 m. birželio 4 d. prezidento Obamos pasakyta kalba Kaire, skirta JAV santykių su musulmonų bendruomenėmis peržiūrėjimui. Iš esmės Obamos doktrina yra bandymas santykiuose su musulmonais atsiriboti nuo buvusio prezidento George'o W. Busho užsienio politikos doktrinos. Buvęs JAV prezidentas demokratijos sklaidą Vidurio Rytuose buvo iš esmės sutapatinęs su nedemokratiškim režimų keitimo politika, kuri rėmėsi Amerikos karine galia. Pažymėtina, kad Busho doktrina niekada nebuvo labai mėgiama arabų pasaulyje.

Obama, siekdamas atsiriboti nuo Busho palikimo, arabų sukilimų kontekste kiek įmanymą vengė naudoti frazę „režimo keitimas“. 2011 m. gegužės 9 d. savo kalboje Obama nurodė šiuos principus, kuriais JAV vadovausis dėl arabų sukilimų: pirma, JAV nepritars prievartos naudojimui ir represijoms prieš Vidurio Rytų regiono gyventojus; antra, JAV remis universalias teises (pavyzdžiui, žodžio laisvės, taikių susirinkimų, tikėjimo laisvės, lyčių lygybės, teisės viršenybės, lyderių pasirinkimo laisvės); trečia, JAV remis politines ir ekonomines reformas, kurios gali patenkinti teisėtus paprastų regiono gyventojų lūkesčius³⁶. JAV elgesys arabų sukilimų metu parodė, kad Obamos administracija yra linkusi pirmiausia gauti tarptautinį pritarimą ir tik tuomet imtis karinių priemonių taikymo. Pasak Bruce'o Joneso, Obamos administracija daugiausia dėmesio skiria veikimui diplomatiniais kanalais ir kompromisų su oponentais paieškoms³⁷. Anot Marco Lyncho, JAV elgesys Egipto sukilimo atveju sukūrė elgesio šabloną, kuriuo Vašingtonas galės vadovautis visame Vidurio Rytų regione³⁸.

Vis dėlto savotišku Obamos doktrinos išbandymu tapęs sukilimas Bahreine parodė, kad kalbos lieka kalbomis, o interesai – interesais. Bahreino režimas, padedamas Saudo Arabijos ir JAE, jėga susidorojo su vietos sukilėliais. Tuo metu Bahreine dislokuoti JAV karinio jūrų laivyno penktosios flotilės atstovai liko abe-

³⁵ Lynch M., „America and Egypt After the Uprisings“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 35.

³⁶ Obama B., „A Moment of Opportunity“, Washington: The White House, 19 05 2011. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>, 25 05 2011.

³⁷ Jones B. D., „Libya and the Responsibilities of Power“, *Survival*, 53(3), June–July 2011, p. 58.

³⁸ Lynch M., „America and Egypt after the Uprisings“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 32.

jingi šio susidorojimo stebėtojai³⁹. Panašiai abejingai Vašingtonas žiūri į Sirijos vadovo organizuojamą susidorojimą su vietos sukilėliais. Todėl Habibas Malikas daro išvadą, kad kol kas Al-Assado režimas JAV mielesnis, nei galimas sunitų dominuojamas Sirijos politinis režimas arba visiškas chaosas⁴⁰.

Vienu ryškiausių Vakarų paramos arabų sukilėliams atveju būtų galima laikyti karinį Vakarų valstybių įsikišimą į sukilimą Libijoje. Vakarų valstybių (JAV, Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos) iniciatyva JT Saugumo Taryba 2011 m. kovo 17 d. priėmė rezoliuciją numeris 1973. Ši rezoliucija nurodė Gaddafiui nedelsiant nutraukti sukilėlių puolimą, numatė ginklų embargo įvedimą, neskraidymo zonos virš Libijos sukūrimą, tarptautinei bendrijai suteikė teisę naudoti visas būtinas priemones Libijos civilių gyventojų apsaugai užtikrinti⁴¹. Kovo 19 d. JAV, Prancūzija ir Didžioji Britanija pradėjo karines atakas prieš sukilėlius puolančias Gaddafiui lojalias karines pajėgas. Kovo 27 d. karinei misijai, kuria siekiama rezoliucijos 1973 įgyvendinimo, pradėjo vadovauti NATO⁴².

Karinė misija Libijoje – trečia didelė pastarųjų metų Vakarų karinė operacija musulmoniškoje valstybėje. Tiesa, JAV visomis išgalėmis siekia išvengti operacijos Libijoje lyginimo su amerikiečių misijomis Afganistane ir Irake. Vašingtonas tik gavęs progą vadovavimą karinei operacijai Libijoje perdavė NATO, nors iš pradžių apskritai norėjo vadovavimą šiai misijai atiduoti kuriai nors iš didžiųjų ES valstybių⁴³. Pažymėtina, kad didžiųjų Vakarų valstybių lyderiai, remdamiesi Afganistano ir Irako pamokomis, iškart atmetė sausumos karinės intervencijos į Libiją idėją. Įtakingos NATO narės, Vokietija ir Turkija, apskritai pradžioje turėjo labai daug abejonių dėl bet kokio Aljanso karinio įsitraukimo į sukilimą Libijoje reikalingumo.

Vakarų įsitraukimas į Libijos sukilimą vertintinas nevienareikšmiškai. Jis tarsi liudija, kad Vakarai palaiko permainingą trokštančius Libijos sukilėlius⁴⁴. Kita vertus, Vakarai kartais atrodo sutrikę dėl savo sprendimo karine jėga paremti Libijos protestuotojus. Iš tiesų ši operacija Vakarams kelia ne itin malonius prisiminus apie demokratijos kūrimo eksperimentus Afganistane ir Irake. Pasak Saskia van Ge-

³⁹ Smolczyk A., Windfuhr V., „Arab Spring Stalls“, *Spiegel Online International*, 18 05 2011, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,762861,00.html>, 19 05 2011.

⁴⁰ Malik H., „Is It the Arab Spring?“, USA: Johns Hopkins University, 30 03 2011, http://www.sais-jhu.edu/bin/k/i/Is_It_The_Arab_Spring_30-3-11.pdf, 15 04 2011.

⁴¹ United Nations Security Council, „Resolution 1973 (2011)“, New York: United Nations, 17 03 2011, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>, 22 03 2011.

⁴² Plačiau žr.: NATO, „NATO and Libya - Operation Unified Protector“, Belgium: NATO Headquarters, 04 05 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm?, 14 07 2011.

⁴³ Anand Menon, „European Defence Policy from Lisbon to Libya“, *Survival*, 53(3), June–July 2011, p. 75.

⁴⁴ Verta pažymėti, kad šiuo atveju Vakarai nėra vieningi. Pavyzdžiui, Vokietija nebuvo Vakarų karinio dalyvavimo Libijos sukilime šalininkė. Balsuodama JT Saugumo Taryboje ji neparėmė rezoliucijos 1973 priėmimo.

nugten, Libijos tauta ir valstybė statoma ant smėlio⁴⁵. Panašiai ir ne itin sėkmingai Vakarai ant smėlio jau kūrė Afganistano ir Irako tautas bei valstybes.

Neaišku, kokių kelių eitų Libija, jei pilietiniame kare vis dėlto laimėtų sukilėliai. Įtakingas NATO generolas James Stavridis yra viešai pareiškęs, kad Libijos sukilėlių gretose šmėkščioja su „Al-Qaeda“ ir „Hezbollah“ susiję asmenys⁴⁶. Su Libijos sukilimu susiję Vakarams aktualūs, bet kol kas neatsakyti klausimai, kurie svarbūs ir kitų arabų sukilimų atvejais, gali būti viena priežasčių, kodėl Vakarai vengia tiesioginio karinio kišimosi į kitus arabų sukilimus.

Beveik visi arabų sukilimus analizuojantys ekspertai pastebi, kad Vakarų valstybių vaidmuo arabų sukilimuose labai svarbus. Tačiau Vakarų galimybės nulemti vienokią ar kitokią sukilimų baigtį yra ribotos. Vakarai jaučia, kad negali kontroliuoti demokratijos plėtros Vidurio Rytuose proceso ir todėl bijo kaip nors jį skatinti⁴⁷.

Koks bus arabų sukilimų poveikis Vakarų saugumo interesams Vidurio Rytuose? Tikėtina, kad svarbiausi Vakarų saugumo interesai nesikeis. Greičiausiai, Vakarų interesus Vidurio Rytuose toliau mėgins įgyvendinti vakariečiai strategai, kurie yra realiosios politikos principų šalininkai. Kas tuomet keisis? Vakarams bus sunkiau įgyvendinti savo interesus. Paprasti Vakarų piliečiai po arabų sukilimų gali atkakliau reikalauti savo politinių lyderių nebendradarbiauti su autokratinėmis Vidurio Rytų režimais atstovais. Po sukilimų paprastų Vakarų valstybių gyventojų požiūris į arabus turėtų gerokai pasikeisti. Remiantis Joshi, didžiausias arabų sukilimų poveikis Vakarams būtent ir bus paprastų vakariečių požiūrio į arabus pasikeitimas⁴⁸. Jei anksčiau daugelis vakariečių arabus laikė globalizacijos proceso nuošalėje likusiais barzdutais radikalais, tai dabar arabų įvaizdis Vakarų visuomenėse turėtų būti kitoks. Arabų sukilėliai paprastiems Vakarų gyventojams parodė, kad daugelis jaunų arabų moka gerai naudotis globalizacijos amžiaus technologijomis ir nėra Irano tipo teokratinio valdymo šalininkai.

Vakarams Vidurio Rytuose bus sunkiau įgyvendinti savo interesus ir dėl pačių arabų požiūrio į bendradarbiavimą su Vakarais pasikeitimo. Arabų valstybės, kur sukilėliams pavyko pasiekti didesnių ar mažesnių laimėjimų, gali mažiau paisyti didžiųjų Vakarų valstybių norų ir vykdyti savarankiškesnę užsienio politiką. Akivaizdu, kad daugelis naujų ir senų Vidurio Rytų valstybių politinių lyderių

⁴⁵ Genugten S., „Libya after Gadhafi“, *Survival*, 53(3), June–July 2011, p. 72.

⁴⁶ CNN, “‘Flickers’ of al Qaeda in Libyan opposition, U.S. NATO leader says”, US: Turner Broadcasting System Inc., 29 03 2011, http://articles.cnn.com/2011-03-29/us/libya.opposition.analysis_1_james-stavridis-moammar-gadhafi-al-qaeda-or-one?_s=PM:US, 07 07 2011.

⁴⁷ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 62.

⁴⁸ Joshi S., „Reflections on the Arab Revolutions: Order, Democracy and Western Policy“, *The RUSI Journal*, 156(2), April/May 2011, p. 61.

atkreips dėmesį į tai, kad viena Mubarako režimo žlugimą lėmusių priežasčių – Egipto gyventojų nepasitenkinimas jo vykdyta užsienio politika. Egipto sukilėliai aiškiai leido suprasti, kad jiems nepatinka, kai jų šalis tarptautinėje politikoje atlieka amerikiečiams paklusnaus šunelio vaidmenį⁴⁹. Sukilę arabai nepasitiki Vakarais, kurie dešimtmečiais rėmė autokratinis arabų valstybių lyderius ir rūpinosi tik savo interesais⁵⁰. Todėl arabų sukilimai gali reikšti Vakarų hegemonijos Vidurio Rytuose pabaigą⁵¹. Arabų sukilimai gali prisidėti prie labiau decentralizuoto ir tikrai daugiapolio pasaulio atsiradimo.

Tikėtina, kad po arabų sukilimų Egipto ir Vakarų sąjungininko Izraelio bendradarbiavimas politinėje, ekonominėje ir karinėje srityse susilpnės, nors dvišalė taikos sutartis neturėtų būti sulaužyta. Vidurio Rytų valstybės gali Vakarams aštriau kelti Izraelio ir palestiniečių konflikto sureguliuojimo klausimą. Apskritai šio konflikto sprendimas būtų naudingas tiek arabams, tiek Vakarų valstybėms. 2002 m. paskelbtame Jungtinių Tautų vystymo programos dokumente pažymima, kad Izraelio okupuotos palestiniečių teritorijos yra viena pagrindinių kliūčių viso regiono saugumui, ekonominiam ir socialiniam vystymuisi⁵².

Po arabų sukilimų Vakarams bus sunkiau bendradarbiauti su Vidurio Rytų valstybėmis kovojant prieš terorizmą. Vakarų ir arabų valstybių bendradarbiavimas kovojant su terorizmu niekada nebuvo tobulas. Tačiau nuo 2001 m. pabaigos bendradarbiavimas kontrterorizmo srityje buvo viena prioritetinių ir geriausiai išplėtotų Vakarų bei arabų valstybių bendradarbiavimo sričių. Vakarų valstybės daug investavo į arabų sukilėlių nemėgiamų vietinių saugumo ir žvalgybos tarnybų stiprinimą⁵³. Amerikiečių FTB ir ČŽV ilgai ir glaudžiai bendradarbiavo su Egipto SSIS (State Security Investigations Service/Valstybės saugumo tyrimų tarnyba)⁵⁴. Tačiau kovo pradžioje su Mubarako valdymu ir įvairiais neteisėtais veiksmais siejamos SSIS atstovybės virto Egipto protestuotojų atakų taikiniais. Tą patį mėnesį šalies vidaus reikalų ministerija buvo priversta uždaryti šią prastą reputaciją egiptiečių akyse turinčią tarnybą.

⁴⁹ Aaltola M., Behr T., *The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications, The Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper 76*, March 2011, www.fia.fi/assets/publications/bp76.pdf, 02 05 2011.

⁵⁰ Fakhro E., Hokayem E., „Waking the Arabs“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 24.

⁵¹ Aaltola M., Behr T., *The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications, The Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper 76*, March 2011, www.fia.fi/assets/publications/bp76.pdf, 02 05 2011.

⁵² United Nations Development Programme, *Arab Human Development Report 2002*, New York: UNDP Regional Bureau for Arab States, 2002, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2002e.pdf>, 14 11 2010.

⁵³ Fakhro E., Hokayem E., „Waking the Arabs“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 27.

⁵⁴ McGregor A., „Egypt’s Internal Security Service Collapses in a Storm of Charges and Revelations“, *Terrorism Monitor*, 9(14), 07 04 2011, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[swords\]=8fd5893941d69d0be3f378576261ae3e&tx_ttnews\[any_of_the_words\]=arab%20revolts&tx_ttnews\[tt_news\]=37766&tx_ttnews\[backPid\]=7&cHash=431c2da3af2798288fbd84570ee52266](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[swords]=8fd5893941d69d0be3f378576261ae3e&tx_ttnews[any_of_the_words]=arab%20revolts&tx_ttnews[tt_news]=37766&tx_ttnews[backPid]=7&cHash=431c2da3af2798288fbd84570ee52266), 07 06 2011.

Kita vertus, arabų sukilimai parodė, kad „Al-Qaeda“, kurios taip bijo Vakarų valstybių gyventojai, yra palyginti mažai įtakos turinti radikalų grupė. „Al-Qaeda“ ir susijusių džihado kovotojų grupių atstovai arabų sukilimų metu pasirodė kaip marginalai, kurie neturi didelės įtakos arabų pasaulyje vykstančioms permainingoms⁵⁵. Paprasti civiliai Tunise ir Egipte per keletą savaičių pasiekė tai, ko „Al-Qaeda“ ir susijusios grupės nesugebėjo pasiekti per maždaug du ginkluotos kovos dešimtmečius. Pasak Steveno Simono, arabų sukilimai reiškia strateginį karingųjų džihado kovotojų pralaimėjimą⁵⁶.

Aišku, „Al-Qaeda“ ar susiję teroristai gali mėginti naujais išpuoliais paveikti situaciją Jemene, Libijoje ar kitose silpnose Vidurio Rytų valstybėse. Tačiau šiuo atveju verta pažymėti, kad „Al-Qaeda“ gebėjimas mobilizuoti ir į kovą įtraukti mases visada buvo menkai išvystytas. Be to, džihado kovotojų teroristiniai išpuoliai prieš musulmonus civilius ir piešiamos apokaliptinės ateities pasaulio vizijos paprastai arabams niekada nekėlė didelio susižavėjimo⁵⁷.

Kai kurių radikalų grupių, kurios Vakaruose kartais priskiriamos teroristinėms, populiarumas arabų valstybėse po sukilimų gali padidėti. Daugelis protestuotojų 2011 m. pradžioje neslėpė savo simpatijų „Hezbollah“ lyderiui Hassanui Nasrallah⁵⁸. Didelė dalis sukilėlių atvirai reiškė paramą palestiniečių „Hamas“. Po arabų sukilimų Vidurio Rytų valstybėse bent iš dalies gali būti legitimizuotas islamistų partijų ir judėjimų (pavyzdžiui, Musulmonų brolijos) dalyvavimas politikoje. Tačiau Vakarams islamistų legitimizavimo nereikia bijoti. Islamistai nėra džihadistai. Aktyvus islamistų dalyvavimas Vidurio Rytų valstybių politiniame gyvenime turėtų tik padėti demokratijai įsitvirtinti šiame regione⁵⁹.

Kalbant apie arabų sukilimų poveikį Vakarų interesams svarbu pažymėti, kad ilguoju periodu demokratijos įsitvirtinimas Vidurio Rytuose Vakarams galėtų būti naudingas. Vakarų ir demokratiškesnių Vidurio Rytų regiono valstybių politinis dialogas, siekiant įvairių saugumo iššūkių sprendimo, galėtų būti aiškesnis ir abiem pusėms naudingesnis. Problema ta, kad daugeliui Vidurio Rytų regiono valstybių kelias į demokratiją gali būti labai ilgas arba apskritai neįveikiamas. Istorijoje galima rasti daug pavyzdžių, rodančių, kad demokratijos diegimas už tradicinių Vakarų pasaulio ribų gali atnešti prieštarų rezultatų.

Taigi, arabų sukilimai Vakarų saugumo interesams bent jau trumpuoju periodu nežada nieko gero. Akivaizdu, kad Vakarų interesus atitinkančią politiką

⁵⁵ Fakhro E., Hokayem E., „Waking the Arabs“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 26.

⁵⁶ Shane S., „As Regimes Fall in Arab World, Al Qaeda Sees History Fly By“, *The New York Times*, 27 02 2011, <http://www.nytimes.com/2011/02/28/world/middleeast/28qaeda.html>, 04 05 2011.

⁵⁷ Elham Fakhro, Emile Hokayem, „Waking the Arabs“, *Survival*, 53(2), April–May 2011, p. 26.

⁵⁸ Aaltola M., Behr T., *The Arab Uprising: Causes, Prospects and Implications*, *The Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper* 76, March 2011, www.fiia.fi/assets/publications/bp76.pdf, 02 05 2011.

⁵⁹ Hamid Sh., „Arab Islamist Parties: Losing on Purpose?“, *Journal of Democracy*, 22(1), January 2011, p. 68–80.

vykdę autokratiniai arabų lyderiai nebesugeba užtikrinti Vakarams reikalingo stabilumo. Antra vertus, kai kuriose arabų valstybėse valdžioje įsitvirtinantys nauji politiniai žaidėjai Vakarams nepažįstami ir dėl to sunkiai prognozuojami. Jų sugebėjimai sėkmingai spręsti įsisenėjusias arabų visuomenių politines, ekonomines ir socialines problemas kelia daug abejonių. Tai reiškia, kad nauji politiniai žaidėjai irgi gali būti nepajėgūs sukurti Vakarams reikalingo stabilumo, jau nekalbant apie jų pajėgumą sukurti Vakarų pavyzdžio, demokratinius režimus. Artimiausiu metu arabų sukilimai komplikuos Vakarų bendradarbiavimą su arabų valstybėmis kovojant prieš terorizmą. Europos valstybėms teks spręsti problemas, kurios kyla dėl padidėjusio imigrantų srauto iš neramumų apimtų arabų šalių.

3. Arabų sukilimai ir Lietuvos interesai

Nuo 2004 m. Lietuva priklauso svarbiausioms Vakarų organizacijoms – NATO ir ES. Lietuvai aktualios tos pačios saugumo problemos, kaip ir daugumai Vakarų valstybių. Lietuvos politinėje darbotvarkėje palyginti dažnai minimi tokie klausimai kaip terorizmas, kibernetinės atakos, energetinis saugumas, klimato kaita. Neatsitiktinai apie tai kalbama ir naujausiame Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos projekte⁶⁰.

Globalizacijos proceso veikiamą Lietuvą negali atsiriboti nuo daugeliui pasaulio valstybių aktualių saugumo problemų. Remiantis Gediminu Vitkumi, globalizacijos amžiuje visų valstybių saugumas yra bendras ir nedalomas į atskirus nacionalinius saugumus⁶¹. Nepaisant to, siekdama savo saugumo ir užsienio politikos tikslų realizavimo, Lietuva, kaip ir visos valstybės, turi savo prioritetus. Be to, Lietuva yra palyginti maža, silpna ir jauna valstybė⁶². Žmogiškieji ir materialiniai ištekliai, kuriuos Lietuva gali skirti savo saugumo ir užsienio politikai įgyvendinti, yra palyginti menki.

Daugiausia dėmesio Lietuvos saugumo ir užsienio politikos formuotojai tradiciškai skiria kaimyninėms valstybėms – Rusijai, Baltarusijai, Lenkijai, Latvijai ir Estijai. Be šių valstybių palyginti didelis Vilniaus dėmesys atitenka į SSRS sudėtį įėjusioms valstybėms. Iš jų galima išskirti tris – Gruziją, Moldovą ir Ukrainą. Aišku,

⁶⁰ Žr.: Lietuvos Respublikos Seimas, „Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo“ (nutarimo projektas), 01 07 2011, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403085&cp_query=&cp_tr2=, 03 08 2011.

⁶¹ Vitkus G., „Integraciniai tarptautinio saugumo procesai versus jėgų balansas“, *Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą*, Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2000, p. 17.

⁶² Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 192.

Lietuvai labai rūpi bendradarbiavimas su įtakingiausiomis Vakarų valstybėmis, iš kurių svarbiausia – JAV. Lietuvos narystę NATO kai kurie vietos saugumo ekspertai laiko išskirtinai JAV nuopelnu⁶³. Anot jų, narystė ES Lietuvai garantuoja saugumą tik tol, kol pačios Sąjungos saugumu rūpinasi JAV. Pažymėtina, kad po Daliaus Grybauskaitės pergalės prezidento rinkimuose 2009 m. gegužę Lietuva daugiau dėmesio skiria santykiams su Briuseliu, Paryžiumi ir Berlynu, tačiau JAV Lietuvos saugumui dėl to netampa mažiau svarbios.

Svarbu pažymėti, kad Lietuva, nors ir disponuodama ribotais ištekliais, dalyvauja su nacionalinio saugumo ir užsienio politikos prioritetais menkai susijusiose, tačiau kitoms Vakarų valstybėms svarbiose karinėse misijose. Pavyzdžiui, ISAF misijoje Afganistane, NTM-I Irake (NATO Training Mission-Iraq) ir ES misijoje „Atalanta“⁶⁴. Nuo 2005 m. Lietuva vadovauja Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupei.

Vis dėlto galima teigti, kad Vidurio Rytų regionas Lietuvą domina kur kas mažiau nei iš tiesų artimi „Artimieji Rytai“ (Rusija ir Baltarusija) ir tokios valstybės kaip Gruzija, Moldova ar Ukraina. Pasak Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojo Egdūno Račiaus, Lietuva neturi tiesioginio priėjimo prie Viduržemio jūros ir atitinkamų arabų valstybių. Todėl natūralu, kad Lietuva Vidurio Rytuose neturi ypatingų interesų⁶⁵. Iš tiesų Lietuvos su Vidurio Rytų regiono valstybėmis nesieja stiprūs istoriniai, politiniai ar ekonominiai ryšiai. Iš esmės Vidurio Rytai Lietuvą domina tiek, kiek įvykiai šiame regione gali paveikti JAV (NATO) ir ES saugumą.

Iš Vidurio Rytų arabų valstybių Lietuva savo diplomatinę atstovybę turi tik lietuvių turistų pamėgtame Egipte. Teoriškai Lietuvos ambasada Egipte turėtų kuruoti Lietuvos interesus Jordanijoje, Sirijoje, Libane, Kuveite, JAE, Saudo Arabijoje ir Katare. Tačiau praktiškai ambasada Kaire to daryti negali, nes joje, remiantis 2011 m. rugpjūčio 5 d. informacija, dirba tik du žmonės⁶⁶. Palyginimui, tuo pačiu metu Moldovoje esančioje Lietuvos ambasadoje, kuri rūpinasi Lietuvos interesais tik šioje šalyje, dirba 3 žmonės.

⁶³ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 192.

⁶⁴ Krašto apsaugos ministerija, „Kodėl ir kur dalyvaujame“, 23 03 2011, http://www.kam.lt/lt/tarptautinis_bendradarbiavimas/tarptautines_operacijos/kodel_dalyvaujame.html, 08 08 2011.

⁶⁵ Balsas.lt, „E. Račius: pretekstas pulti Libiją buvo, tik klausimas, ar pakankamas?“, Vilnius: UAB „Balsas.lt“, 23 03 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/530873/e-racius-pretekstas-pulti-libija-buvo-tik-klausimas-ar-pakankamas-video-foto>, 26 07 2011.

⁶⁶ Užsienio reikalų ministerija, „LR Ambasada Egipto Arabų Respublikoje, Jordanijos Hašimitų Karalyste, Sirijos Arabų Respublikai, Libano Respublikai, Kuveito Valstybei, Jungtiniam Arabų Emiratams, Saudo Arabijos Karalyste ir Kataro Valstybei“, 05 08 2011, http://www.urm.lt/popup2.php?tmpl_name=m_urm_lt_ambassy&m_urm_country_id=57, 10 08 2011.

Lietuvos ir Vidurio Rytų valstybių prekybiniai ryšiai nėra išplėtoti. Remiantis Lietuvos statistikos departamento 2011 m. pirmoje pusėje paskelbta informacija, bent jau pirmuose dviejuose didžiausių Lietuvos užsienio prekybos partnerių dešimtuose nėra nė vienos Vidurio Rytų regiono valstybės⁶⁷. Dvišalis Lietuvos ir Vidurio Rytų regiono valstybių karinis bendradarbiavimas praktiškai nevyksta.

Menki Lietuvos interesai Vidurio Rytuose ir labai silpni dvišaliai ryšiai su šio regiono valstybėmis nesutrukdė šalies politiniams lyderiams išsakyti savo pozicijos arabų sukilimų klausimu. Lietuvos politinių lyderių reakciją į arabų sukilimus lėmė didelis arabų sukilimams rodomas dėmesys įvairiuose tarptautiniuose politiniuose forumuose (pirmiausia – NATO ir ES) bei užsienio ir vietos žiniasklaidos susidomėjimas vadinamoju arabų pavasariu. Lietuvos politinius lyderius išsakyti tam tikrą poziciją dėl arabų sukilimų galėjo paskatinti šalies pirmininkavimas ESBO ir Demokratijų bendrijai. Be to, nereikėtų pamiršti, kad Lietuva turi arabų sukilimus primenančią patirtį.

1988–1991 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje vyko vadinamosios dainuojančiosios revoliucijos, kurių metu buvo siekiama totalitarinę politinę sistemą pakeisti liberalia demokratine. Galima sakyti, kad Lietuva turi net savo Bouazizį– 1972 m. gegužę Kaune susideginusį Romą Kalantą⁶⁸. Tiesa, dainuojančiosios revoliucijos ir arabų sukilimai nėra tokie panašūs, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Pirma, arabų sukilimai neįgijo tokio ryškaus ideologinio atspalvio kaip dainuojančiosios revoliucijos. Antra, Rytų Europoje komunizmo žlugimas buvo palyginti greitas ir visa apimantis, o daugelyje arabų šalių autokratiniai režimai, nepaisant masinių protestų bangos, vis dar gana sėkmingai priešinasi permainingoms.

Lietuvos politiniai lyderiai pasisakė arabų sukilimų klausimais, tačiau apskritai šiems sukilimams buvo skirta palyginti nedaug jų dėmesio. Dainuojančiosios revoliucijos patirtį turinti Lietuva neskubėjo ypač džiaugtis galimomis demokratijos plėtros Vidurio Rytuose perspektyvomis. Politologas Giedrius Česnakas teigus teigdamas, kad Lietuvos politiniai lyderiai neišnaudojo politiškai dėkingos situacijos, pirmininkavimo ESBO ir Demokratijų bendrijai teikiamų galimybių demokratijos plėtrai Vidurio Rytuose skatinti⁶⁹. Kita vertus, reikia pažymėti, kad pernelyg neskubėdami džiaugtis naujomis demokratijos plėtros Vidurio Rytuose perspektyvomis Lietuvos politiniai lyderiai elgėsi apdairiai. Kol kas niekas negali vienareikšmiškai pasakyti, kaip toliau Vidurio Rytuose klostysis įvykiai ir kokių kelių eis šalys, kuriose pergalės šventė sukilėliai.

⁶⁷ Lietuvos statistikos departamentas, „Eksportas, importas pagal valstybes“, 14 07 2011, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2795>, 31 08 2011.

⁶⁸ Žr.: Hosking G. A., *The First Socialist Society: A History of the Soviet Union from Within*, USA: Harvard University Press, 1992, p. 433.

⁶⁹ Česnakas G., „Arabų revoliucijų fone – ką galėtų nuveikti Lietuva?“, *Delfi.lt*, 22 02 2011, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/gcesnakas-arabu-revoliuciju-fone-ka-galetu-nuveikti-lietuva.d?id=42308423>, 24 02 2011.

Prezidentė Grybauskaitė, kuri remiantis Lietuvos konstitucija sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir vykdo užsienio politiką, arabų sukilimų fone daugiausia nuogąstavo dėl galimo neigiamo jų poveikio Lietuvos ir Europos energetiniam bei ekonominiam saugumui. Prezidentė atkreipė dėmesį į neramumų Šiaurės Afrikoje įtaką naftos kainų kilimui⁷⁰. Lietuvos krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė baiminosi, kad sukilimai Vidurio Rytuose gali greitai ir radikaliai pakeisti saugumo situaciją Aljanso pašonėje. Anot jos, tai rodo, kad ir Lietuvos saugumo situacija gali pablogėti⁷¹.

Viešuose Lietuvos politinių lyderių komentaruose daugiausia dėmesio susilaukė Vakarų karinis išitraukimas į Libijos sukilimą. Jam, būdama NATO nare, Lietuva pritarė. Svarbiausi šalies užsienio politikos formuotojai ir vykdytojai (prezidentė, premjeras, užsienio reikalų ministras) vieningai palaikė JT Saugumo Tarybos rezoliuciją 1973. Visi jie akcentavo ribotas šalies galimybes prisidėti prie karinės misijos Libijoje vykdymo ir daugiau dėmesio skyrė galimam humanitarinės pagalbos teikimui. Tiesa, net kalbėdami apie humanitarinę pagalbą, jie pažymėjo ribotas šalies galimybes.

Galima sakyti, kad menki Lietuvos ištekliai buvo svarbus ar net svarbiausias veiksnys, sukliudęs valstybei aktyviau prisidėti prie Vakarų karinės operacijos Libijoje. Tačiau tai tikrai nebuvo vienintelis veiksnys, sulaukęs Lietuvą nuo aktyvesnio išitraukimo į konflikto Libijoje sprendimą. Santūrią Lietuvos laikyseną Vakarų karinės operacijos Libijoje atžvilgiu galima sieti su tuo, kad įvykiai šioje arabų šalyje neliečia tiesioginių Lietuvos interesų⁷². Be to, pasak Račiaus, palyginti pasyviai Lietuvos laikysenai Libijos klausimu turėjo įtakos ir apčiuopiamos naudos, kurią šalis galėtų gauti aktyviau paremdama kitų Vakarų valstybių karinius veiksmus, nebuvimas⁷³. Paremdama 2001 m. Afganistano ir 2003 m. Irako karines intervencijas Lietuva tokią naudą aiškiai matė – didesnė tikimybė tapti NATO ir ES nare.

Pažymėtina, kad susidomėjimą ir sumaištį vietos žiniasklaidoje sukėlė tik prezidentės Grybauskaitės komentaras dėl situacijos Libijoje, kuris buvo išsakytas interviu Austrijos dienraščiui „Die Presse“ metu. Lietuvos prezidentė pažymėjo,

⁷⁰ Prezidentės spaudos tarnyba, „Neramumai Šiaurės Afrikoje – grėsmė ES ekonomikai“, 08 03 2011, http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/neramumai_siaures_afrikoje_gresme_es_ekonomikai.html?backlink=%252F%252Fpaieska%252Fresults%252Fp0.html, 01 06 2011.

⁷¹ Juknevičienė R., „Septyneri Lietuvos metai Aljanse – minėti nereikia pamiršti“, 29 03 2011, http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2011_metai/ziniu_archyvas_2011_-_03/krasto_apsaugos_ministre_rasa_juknevicienne_septyneri_lietuvos_metai_aljanse_mineti_nereikia_pamirsti.html?backlink=%252F%252Fpaieska%252Fresults%252Fp10.html, 01 07 2011.

⁷² Girmius K., „Užsienio politikos paieškos“, *Alfa.lt*, 02 05 2011, http://www.alfa.lt/straipsnis/11207662/Uzsienio.politikos.paieskos=2011-05-02_08-03/, 02 05 2011.

⁷³ Balsas.lt, „E. Račius: pretekstas pulti Libiją buvo, tik klausimas, ar pakankamas?“, Vilnius: UAB „Balsas.lt“, 23 03 2011, <http://www.balsas.lt/naujiena/530873/e-racius-pretekstas-pulti-libija-buvo-tik-klausimas-ar-pakankamas-video-foto>, 26 07 2011.

kad Vakarų karinė operacija Libijoje peržengė JT suteiktą mandatą⁷⁴. Grybauskaitė taip pat pareiškė nesuprantanti, kodėl karinio įsikišimo prireikė būtent Libijoje. Pasak jos, Afrikos pietuose taip pat gausu diktatorių. Vietos politikos apžvalgininkai tokią Grybauskaitės poziciją netrukus prilygino Rusijos premjero Vladimiro Putino pozicijai dėl Vakarų karinio įsitraukimo į sukilimą Libijoje⁷⁵. Komentuodamas Grybauskaitės interviu „Die Presse“ politologas Kęstutis Girnius konstatavo, kad Lietuvos politiniai lyderiai netinkamai derina pozicijas užsienio politikos klausimais ir todėl atrodo nesolidžiai⁷⁶. Tokia jo įžvalga visiškai pagrįsta. Savo pasisakymuose Libijos klausimu Lietuvos premjeras Andrius Kubilius ir krašto apsaugos ministrė Juknevičienė akcentavo NATO ir Vakarų solidarumo svarbą⁷⁷. Galima sakyti, kad Grybauskaitės komentaras dėl Aljansui priklausančių valstybių veiksmų Libijoje iš tiesų prasilenkė su NATO solidarumu. Šis komentaras atrodo keistai ir dėl tos priežasties, kad Lietuva pritarė tam, kad rezoliucijos 1973 įgyvendinimo kovo pabaigoje imtųsi NATO.

Antra vertus, Grybauskaitės pastebėjimas, kad Vakarų karinė operacija Libijoje peržengė JT suteiktą mandatą, nesulaukė didelio dėmesio užsienyje. Tai galima aiškinti tuo, kad Lietuva iš tiesų yra palyginti maža ir neįtakinga valstybė. Be to, verta pažymėti, kad Lietuvos prezidentės nuostata Libijos klausimu iš esmės atitiko įtakingos Vakarų valstybės, Vokietijos, oficialią laikyseną.

Kadangi Vidurio Rytai yra toli nuo Lietuvos sienų, Vidurio Rytų su Lietuva nesieja glaudūs istoriniai, politiniai ar ekonominiai ryšiai, tad arabų sukilimų poveikis Lietuvai turėtų būti nedidelis ir netiesioginis. Dėl arabų sukilimų daugiausia

⁷⁴ Prezidentės spaudos tarnyba, „Prezidentės Dalios Grybauskaitės interviu Austrijos dienraščiui „Die Presse“: „Operacija Libijoje peržengia JT mandatą“, 2011, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/prezidente_zi_niasklaidoje/interviu_385/prezidentės_dalios_grybauskaitės_interviu_austrijos_dienraščiui_die_presse_operacija_libijoje_peržengia_jt_mandata.html?backlink=%252F1t%252Fpaieska%252Fresults%252Fp0.html, 01 06 2011.

⁷⁵ Žr.: Navickaitė R., „NATO kritikai – V.Putinas ir D.Grybauskaitė“, *IQ.lt*, 30 04 2011, <http://iq.lt/titulinis/d-grybauskaitėi-uzkliuvo-nato-atakos-libijoje/>, 01 06 2011.

Prezidentės spaudos tarnyba, „Neramumai Šiaurės Afrikoje – grėsmė ES ekonomikai“, Vilnius: Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija, 08-03-2011, http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/neramumai_siaures_afrikoje_gresme_es_ekonomikai.html?backlink=%252F1t%252Fpaieska%252Fresults%252Fp0.html, 01 06 2011.

⁷⁶ Žr.: Navickaitė R., „NATO kritikai – V.Putinas ir D.Grybauskaitė“, 30 04 2011, <http://iq.lt/titulinis/d-grybauskaitėi-uzkliuvo-nato-atakos-libijoje/>, 01 06 2011.

⁷⁷ Vakarų ekspresas, „Andrius Kubilius: Lietuva prie veiksmų Libijoje neprisidės“, 23 03 2011, <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvas-naujienos/andrius-kubilius-lietuva-prie-veiksmu-libijoje-neprisides-565420/>, 04 07 2011; Rasa Juknevičienė, „Septyneri Lietuvos metai Aljanse – minėti nereikia pamiršti“, 29 03 2011, http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2011_metai/ziniu_archyvas_2011_-_03/krasto_apsaugos_ministre_rasa_juknevičienė_septyneri_lietuvas_metai_aljanse_minėti_nereikia_pamiršti.html?backlink=%252F1t%252Fpaieska%252Fresults%252Fp10.html, 01 07 2011; Diena.lt (BNS), „R.Juknevičienė: NATO sausumos operacija Libijoje neįsivaizduojama“, *Diena.lt*, 08 06 2011, <http://www.diena.lt/naujienos/uzsienis/r-juknevičienė-nato-sausumos-operacija-libijoje-neįsivaizduojama-357318/skelbimai/skelbimai/komentarai>, 07 07 2011.

galėtų nukentėti tik Lietuvos ekonominis ir energetinis saugumas, jei arabų sukilimai labai padidintų naftos kainą arba kitaip neigiamai atsilieptų ES ekonominei gerovei. Arabų sukilimai greičiausiai neturės didelės įtakos Lietuvos dalyvavimui „globaliame kare prieš terorą“ ir vietos kontrteroristinėms operacijoms. Didelė tikimybė, kad dėl arabų sukilimų Lietuvos neužplūs imigrantai iš Vidurio Rytų. Pastarųjų kelionės tikslas tradiciškai yra turtingesnės ES valstybės.

Lietuvos saugumui arabų sukilimai iš tiesų aktualūs galėtų būti iš esmės tik dėl Vidurio Rytų regiono ribų nepaisančio domino principo, kurį jie gali sukelti. Lietuvos saugumo ir užsienio politikos formuotojus daugiausia dominančių valstybių sąrašė yra nemažai šalių, kuriose politinė ir socialinė įtampa pasiekusi lygį, panašų į tą, kuris sukėlė sukilimus Vidurio Rytų valstybėse. Tuniso, Egipto ar Libijos tipo sukilimams iš esmės palanki situacija yra daugelyje Vidurio Azijos valstybių. Pavyzdžiui, Kirgizija, Tadžikistanas ir Uzbekistanas patenka į „Foreign Policy“ ir „The Fund for Peace“ sudarytą vadinamųjų žlugusių valstybių, t. y. valstybių, kuriose saugumo situacija ypač nestabili, sąrašą⁷⁸. Koks nors iš pirmo žvilgsnio ne itin reikšmingas politinio protesto aktas gali parodyti, kad sukilimui prieš Aleksandro Lukašenkos autokratinį režimą jau pribrendusi didelė dalis Baltarusijos visuomenės. Visai netikėtai gali paaiškėti, kad Vladimiro Putino ir jo bendražygių sukurtas policinis režimas Rusijoje irgi tėra milžinas molinėmis kojomis.

Baigiant reikia pažymėti, kad masinių ir galingą politinį užtaisą turinčių protestų formą įgaunantys sukilimai nėra būdingi tik Vidurio Rytų regionui. Mohhamedas Bouazizis nėra pirmas ir tikrai ne paskutinis protesto vardan viešai susideginęs asmuo. Todėl po visus netikėtai Vidurio Rytus užklupusių sukilimų Lietuvos, taip pat ir kitų Vakarų valstybių saugumo ekspertai, gali pagrįstai tikėtis naujų netikėtų sukilimų netikėtose vietose.

Išvados

Arabų sukilimų poveikį Vakarų ir Lietuvos saugumo interesams sunku tiksliai įvertinti. Sukilimai yra dar nepasibaigę procesai. Daugeliu atveju arabų sukilimų baigtis neaiški. Juose dalyvaujantys žaidėjai sunkiai nuspėjami. Tikrosios arabų sukilimų pasekmės Vakarų ir Lietuvos saugumo interesams gali paaiškėti tik po kelerių metų ar po kelių dešimtmečių.

Kol kas aišku tiek, kad arabų sukilimai – strateginės svarbos įvykiai. Jie keičia jėgų balansą Vidurio Rytų regione. Šis regionas bent jau trumpuoju periodu tampa mažiau stabilus. Įtakingiausias Vakarų valstybes tai verčia peržiūrėti

⁷⁸ Žr.: Foreign Policy, „The Failed States Index 2011“, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/06/17/2011_failed_states_index_interactive_map_and_rankings, 31 08 2011.

savo didžiausias strategijas, kurios susiję su Vidurio Rytai. Vašingtone, Londone ir Paryžiuje užsienio politikos strategai suka galvas dėl to, kokius santykius toliau palaikyti su tomis arabų valstybėmis, kurias vis dar valdo diktatoriai, ir sukilimų paveiktomis šalimis, kurios nusikratė savo autokratiinių lyderių.

Akivaizdu, kad arabų sukilimai neatneš Vakarams nusiramino ir neeis atitraukti savo dėmesio nuo tolesnių įvykių šiame regione. Panašu, kad dėl arabų sukilimų Vakarams gali būti sunkiau siekti nenutrūkstamo Vidurio Rytų regiono naftos tekėjimo į Vakarus. Sudėtingesnis gali būti Vakarų ir arabų valstybių dialogas įvairiais saugumo klausimais. Šiuo atveju ypač gali nukentėti Vakarų ir arabų valstybių bendradarbiavimas kovos prieš terorizmą srityje.

Lietuvos, skirtingai nuo kai kurių kitų Vakarų valstybių, su Vidurio Rytų regiono valstybėmis nesieja stiprūs istoriniai, politiniai ar ekonominiai ryšiai. Tai padeda paaiškinti, kodėl arabų sukilimai Lietuvos saugumui neturi didelio tiesioginio poveikio. Galimai sudėtingesnis Vakarų ir arabų valstybių bendradarbiavimas įvairiais saugumo klausimais, įskaitant kovą prieš terorizmą, Lietuvos saugumo neturėtų labai paveikti.

Lietuvos politiniams lyderiams aktualiausias yra arabų sukilimų poveikio šalies ekonominiam ir energetiniam saugumui klausimas. Kiek sukilimai Vidurio Rytuose gali pakenkti nuo Rusijos energetinių išteklių priklausomai Lietuvos ekonomikai? Apskritai Lietuvos politinių lyderių pozicijos dėl arabų sukilimų analizė leidžia teigti, kad oficialią šalies laikyseną sukilimų atžvilgiu lemia realioji politika (*realpolitik*), o ne idealistiškai nusiteikę liberalizmo ir demokratijos šalininkai. Turint omenyje, kad Lietuva – palyginti maža valstybė su menkais ištekiais, kuriuos gali skirti savo saugumo ir užsienio politikai įgyvendinti, tai nėra labai blogai.

Arabų sukilimai iš tiesų svarbūs Lietuvai galėtų būti, jei paskatintų domino efektą kituose regionuose ar valstybėse, kurie kur kas svarbesni Lietuvos saugumui. Po netikėtų sukilimų Vidurio Rytuose atsiranda daugiau pagrindo tikėtis socialinių ir politinių neramumų Lietuvos kaimynystėje (Baltarusijoje ir Rusijoje) bei Vidurio Azijos valstybėse. Šiose valstybėse gyvuojantys politiniai režimai pagal daugelį vertinimo kriterijų primena režimus, kurie egzistavo Tunise, Egipte ir Libijoje.

Vilnius, 2011 m. liepa–rugpjūtis